

З М Е С Т

Дзве душы	3
У чым яго крыўда?	175

Дзве
душы

I

Памешчык сярэдняй заможнасці пан Абдзі-раловіч заўдавеў у 1890 годзе дужа трагічна.

У адну душную, цёмную летнюю ноч варочаўся ён з жонкаю дамоў з балю, на якім гуляла шляхецтва з усяго павету.

Баляванне было вялікае. Шампанскае лілося як рака. Клум, гоман, грыменне прывезенага з Н. аркестра далёка нясліяся з ярка асветленага панскага палаца па старыннаму заглохламу парку, насаджанаму рукамі падданых за каралём Панятоўскім, пераляталі заплытае возера з шумячым чаротам і трапетна шэпчучым уночы трасніком, каціліся, засмутнела слабнучы, цераз сонны фруктовы сад і каналі на дварах спячай вёскі.

Сярод агульнай несудзержнай весялосці і скокаў, пад налязаннем начы і музыкі, маладую нервовую паню зняцейку агарнуў нез'яснімы сум, і яна вельмі напужала мужа, настойліва бажала зараз а зараз ехаць дамоў, дзе астаўся іх першачок, трох месяцаў Ігналік.

— Але ж, дуся, — уставаў з-за картэўнага століка, прабаваў рассяець прадчуцці аб няшчасці агорчаны пан-муж, — яшчэ гэтак рана... Усё спакойна... У нас сышлася добрая партыя...

Паня раптам уся задрыжэла. Слёзы пырскнулі з воч і апяклі яго руку.

— Ігналік мой!.. Ігналік... Барзджэй дамоў, да яго...

Дзіўнай трывозе і клопату маладой жонкі баляваннікі надта не падзівілі і без думак гулялі аж да шэрай гадзіны рання, калі мужыкі, схапіўшы косы, беглі ў макраватай імгле золку на сенажаць і прыкра чулі на хаду слабнучыя гукі панскай гульні.

А наканованае прадчуццё не ашукала яе: сярод чорнай цямноты, у Чартовым Барку, апоўначы на іх без меры смела напалі імслівыя людзі і без следу ўцяклі.

Коні паціху і асцярожна пераступалі па дарожнаму лесавому карчэўю, вадзілі вушмі і, чуючы, пырскалі. Фаэтон гоцаў і гутаўся. У няцямлывай дрыготцы прытулілася да мужа паня.

Нешта крэхнула, штосьці зашумела... І блізюхтанька ў лесе, каля дарогі, дзіка гэйкнулі, схапілі коні за паводдзе і першы раз дзіўна і голасна вухнулі ў лесавой нямой цішы калом па будцы фаэтона, прабілі яе.

Другі раз меркавалі пану і далі ў вісок яго жонцы.

Коні ірвануліся на дыбкі і быццам шалёныя паляцелі. Жудасна, як звер, роў здурнелы пан, сціскаў ліпкімі ад крыві пальцамі халадзеючы бязвольны труп. Хурман знямеў ад страху і сударжна ўпінаўся нагамі, намагаўся, каб не зваліцца з казлоў, не адарваць абкручаных вожкамі рук.

Сонныя птушкі неспакойна, незадаволена трапыхалі крыллем у макушках сярод нявіднага ў чарноце вецця.

...Ігналік астаўся нядужы сірацінка. Пан Абдзіраловіч атупеў з гора і злабы на падазраваных забойцаў з вакалічных сялян, забіўся пасля хаўтур у габінэт з каньяком і цыгарамі, здаецца, зусім забыўся аб быццю дзіцёнка.

Верныя слугі ўзялі ў панскі двор мамку з далёкай вёсачкі, а з ёю і яе дзіцёнка-хлопчыка, панічовага блізка што аднадзённічка.

У дзяціным пакойчыку паставілі яшчэ адну калыску, наспех збітую дваровым сталяром і надта невыгодную побач з прыгожанькай люльчэчкай паніча. Але ж абодва дзіцяняткі былі амаль неадзначныя і абодва — у поўным загадзе мамкі.

— Еш, пі, ні аб чым не клапаці! — сказаў неяк раз пан мамцы. — Толькі аднэй прашу ласкі ў цябе: не рабі няроўнасці ў дзяцёх, калі будзеш карміць і даглядаць.

Сказаў і ўзноў забіўся ў габінэт.

Малання была ціхая, маўклівая, але разумная і рахманая баба, жонка здадзенага ў салдаты і ў скорым часе памёршага там мужыка, і прыйшлася якраз да новага жыцця.

Добра гадаваліся хлопчыкі. Ігналік падымаўся на ногі дужым і харошым мальцом. Трошку слабейшы і цішэйшы быў Маланнін Васілёк.

Дзеці дружылі, бавіліся разам, гулялі, як браткі, слухалі Маланніны казкі і не хацелі спакідацца, калі прывязлі ў двор паважнага на-

стаўніка ў даўгім чорным сурдуце і акулерах, каб вучыў паніча пісьменству.

Нянька любіла свайго панічочка незвычайна. Здавалася, яна любіць яго болей, чымся роднага сына.

І дзіўныя чуткі папаўзлі былі ў далёкай вёсцы, але, добра, да пана ніякае дзейканне адтуль не дахадзіла.

І ён гардзіўся Ігнасём, чуў у ім сваю белую костку і сінюю кроў, сваю пароду.

Толькі адзін раз, адзін нядобры мамент быў, здалося Маланні, як быццам пан занадта доўга і пільна а пільна ўглядаецца ў Ігналіка і на вялікую карціну на сцяне, дзе быў намалёваны сам і з нябожчыцаю жонкаю...

Васілёк, каб хацеў, мог бы выйсці на панскага лакея, кухара ці нават аканома, адылі матка, як слова наўмысля, выдаляла яго ад сябе, і як дайшоў сямёх гадкоў, хлопчык бегаў падпаскам у старога Яромы, пасвіў авечкі.

Яна давала яму, сустрэўшыся, смачныя гасцінцы з панскага ўжывання, але была стродкая. Яна не любіла, калі ён вельмі часта залучаў у панскі дом, і ўважала бачыць яго ў людской хаце або ў будцы ў дзеда Яромы за фруктовым садам на папасе.

II

Поезд прыйшоў у Маскву са спазненнем, і прапаршчык Абдзіраловіч быў здаволены, што прыехаў уранні, а не ўночы.

Нават шкадаваў пакідаць зацішнае купэ.

Ноч мінулася так добра. Ехалі яны толькі ўдвух, у купэ першага класа, куды і яму дазволілі сесці як хвораму; унізе — грэбліва маўклівы, панскае пароды гвардзейскі афіцэр, а на спальнай паліцы — ён, «прапаршчык армейскі».

Шпарка імчаўся поезд сярод ціхой ліпнёвай начы. У расчыненае вакно блішчэлі далёкія, далёкія, рэдкія зорачкі з чорнага густога і цёплага бяздоння. Унізе за вакном хапаліся ўцячы назад курганкі і лагчыны з паснулымі кустамі, прыніклым нанач да зямлі жытам і араматынаю травою; сунуліся, аставаўшыся, цёмныя стаўбы з дратамі, што пльвуць патроху ўгару, то раптам скідаюцца ўніз і ўзноў то паволі, то барзджэй усплываюць з мёртвым блісканнем ад святла ў вакне.

Некампанейскі папутнік Абдзіраловіча паважна зняў з сеткі падарожную лазобачку, звонка адамкнуў яе, дастаў пакуначкі з ядою, расклаў на століку, выцягнуў бутэльку і чарачку, не ўважаў на троху нясціплы пагляд суседа з паліцы, і пачаў апетытна, са смакам есці вялікі кавалак пражонага парасяці, — хрупаў зарумяненай скурачкай, — потым — нейкую дзічыну, тварожнічкі, піражкі. Доўга ачышчаў жоўтую, прыгожую, надта вялікую ігрушу і чмокаў, ад'ядаў буйныя, сакавыя кускі.

Абдзіраловіч пашуршэў газетаю, каторая тхнула свежаю друкарскаю фарбаю, зморана паляжаў нейкі час у нерухомах моўчках з вы-

цягнутымі ўздоўж цела рукамі і неадназначнаю думкаю.

Гвардзец выцер чырвоны, мяккі і губасты рот (на верхняй голенай губе, збоку, чорная барадавачка) салфеткаю з вялізнымі на ёй ініцыяламі пад каронаю; потым ручніком — пульхлыя, холеныя рукі і пачаў усё класці назад у лазобачку.

Абдзіраловіч меў ваўчыны апетыт за ўвесь час лепшання пасля хваробы і цяпер надарма з ім змагаўся, глытаў слюню, чуў нейкую знялюбеласць да гвардзеяца, што сам не можа гэтак пад'есці.

Закурыў папіроску і высунуўся ў вакно пад прыемны халадок лёгкага дзьмухання ночы.

Пасля месяца цяжкой хваробы ў дывізіійным лазарэце, пасля мучэнняў і турбот на пазіцыі, дзе быццам у захвіцэнні быў даўнейшы, маладых лецяў, дух яго, пасля прыкра-надакучлівай маруднасці на пунктах і вакзалах, доктарскіх камісіях ён з радасцю і бясклопатным чуццём лёгкасці і спакою ў ачунялым целе ўглядаўся ў соннае поле і дыхаў араматам сена і красак. Яму здавалася, што ізноў адраджаецца да жыцця... Заварочаліся ўспаміны аб далёкіх гадах маленства, калі аднойчы ўцёк з двара ў поле, глядзеў, як косяць сена, абедаў з касцамі і качаўся на свежым пахучым сене, бегаў басанож па колкай сенажаці.

Ах, як гэтыя думкі і гэтая прынадная ноч сярод палёў, у грымячым поездзе, на мяккіх,

зыбкіх падушках, ах, як ізноў захвалявалі яны сэрца, што ўзята ад зямлі і вечна туды, да яе цягнецца, ёю вабіцца і да яе гукае сярод чужога і непрыемнага.

Гвардзеец выняў коўдрачку, падушачку, пазваніў правадніку і з яго памаганнем асцярожна здзеў бліскучыя, кволыя боцікі; потым, адпусціўшы яго, раздзеўся, склаў сцеражліва фрэнч, скінуў з яго пухавінку, лёг, увінуўся і заснуў з маленькім свістаннем у носе.

З грыменнем налятаў поезд на масты, паціху сіпеў пад гару, лёгка імчаўся па раўнядзі сярод чорных кучак хат і садоў, дзе там а там блішчэлі жоўценькім і ціхім вясковым святлом вакенцы, а далёка, у розных канцах, чуваць было, гаўкалі сабакі ў невядомым рускім сяле.

Летуцелася аб працы ў вольнай старонцы, аб дзеяльнасці...

Усё здавалася цяпер харошым, ясным і духоўна, нез'ясніма на словах, зразумелым.

Нават абраз грознага, няправеднага бацькі, каторы адрокся ад народалюбца і апрашчоніка і быў рад, што яго выкінулі з універсітэта, нават ён не быў цяпер балючым яму зданьём.

І глядзячы на гэтага сытага, крывістага гвардзейца, ён з сумнымі думкамі нагадаў баявы вучастак свае роты ў Палессі, у лесе і балоце... Рота таяла. Цынга і крываўка адменелі яе склад так сора! І ах, — тыя часы, калі пад вясну запаланілі роту быўшыя жандары і кадравыя з запасных батальёнаў... І ах, — тыя часы, калі

велікаросы пабілі капітана N. — украінскага самасціўніка... І ах, — тыя часы, калі мусіў з фальшам на душы ўмаўляць людзей, каб цярпліва знасілі гэтае абрыдлае жыццё.

Ён пачуў прыкрасць і што чырванее, адылі зараз уздыхнуў лёгка і спакойна.

— Лепшаю, — казаў ён сам сабе, адхіляючыся ад вакна і кладучы замест падушкі шэрую, шорсткую, але якуюсь любя-блізкую шынель, — лепшаю!

Уранні, пад Масквою, прачнуўся ціхамірны і здаволены ўсім наўкола і сваёй доляю.

А па небу хадзілі хмары, ужо курыўся ля закапцелых фабрычных комінаў дробны дожджык і часам гусцеў і буйнеў.

«У дождж прыехаў: шчасце», — думаў сабе.

Калі злазіў па сходнях на перон, заўважыў і пачуў, што дужэй ступаюць ногі, што не дрыжаць так, як там, палохаючы, дзе падсаджвалі яго ў вагон санітары Чырвонага Крыжа.

Абдаўся вакзальным клумам і сумятлівасцю.

Беглі нашэльнікі, важка пхнулі вялізны воз скрынак, вузлоў і кошыкаў. Дробненька стукалі ножкамі даўно нябачаныя гарадзянкі.

Ціхамірны і здаволены сабою пазіраў на іх, уцяшаўся, што не чуе таго даўнейшага, што пачынаецца так салодка і прыгожа, а мае па сабе нуду і пусткі.

У буфеце праштурхаўся, сярод падарожнікаў і груды рэчаў, да стала і прасіў чорнай, крэпчай кавы.